

Ὁ «νόμιμος» χαρακτήρ τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῆς αἱρέσεως τοῦ Οἰκουμενισμοῦ (*)

† Μητροπολίτου Ὁρωποῦ καὶ Φυλῆς Κυπριανοῦ
Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῶν Ἐνισταμένων

Βασικαὶ Θέσεις

Η Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τοῦ Πατρίου Ἡμερολογίου ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐκείνους τοὺς εὐσεβεῖς, οἱ ὅποιοι θεωροῦν τὸν Οἰκουμενισμόν ὡς ἐκκλησιομάχον παναίρεσιν καὶ τὸ νέον ἡμερολόγιον ὡς μίαν κατάκριτον καινοτομίαν, ἔχουν δὲ ἀποτειχισθῇ νομίμως καὶ κανονικῶς ἀπὸ τοὺς νεοημερολογίτας¹.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῶν Ἐνισταμένων φρονεῖ, ὅτι ἡ ἡμερολογιακὴ καινοτομία τοῦ 1924 διέσπασε τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς ἐνισταμένους κατὰ τῆς παναιρέσεως τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, οἱ ὅποιοι συγκροτοῦν τὸ Ἀκαινοτόμητον Πλήρωμα, καὶ τοὺς καινοτόμους Οἰκουμενιστάς, οἱ ὅποιοι ἠθέτησαν τὴν ἐορτολογικὴν ἀντιπαπικὴν καὶ γενικώτερον ἀντιαιρετικὴν Παράδοσιν τῆς Ὁρθοδοξίας.

Οἱ ἀποτειχισθέντες καὶ ἐνιστάμενοι τοῦ Πατρίου Ἡμερολογίου δὲν ἀποτελοῦν ἓνα διοικητικὸν ὑποκατάστατον τῆς καινοτόμου Ἐκκλησίας, οὔτε μίαν παράλληλον πρὸς τὴν νεοημερολογιτικὴν δικαιοδοσίαν, οὔτε μίαν δευτέραν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἀνήκουν εἰς τὴν Πατροπαράδοτον καὶ Ἀκαινοτόμητον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας τὴν ἱστορίαν συνεχίζουν ὑπὸ τὴν ἀνόθευτον ἔννοιαν τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ὁ Ὁμολογητὴς Ἱεράρχης πρῶην Φλωρίνης Χρυσόστομος († 1955) ἔλεγεν: «Ὡστε ἡμεῖς οἱ ἀκολουθοῦντες τὸ ἐκ Παραδόσεως ἐορτολογικὸν Καθεστὼς καὶ σεβόμενοι, ὡς οφείλομεν, μᾶλλον τὰς Συνοδικὰς καὶ Ἀποστολικὰς Διατάξεις, παρὰ τὰς ἀντικανονικὰς τῆς Ἱεραρχίας ἀποφάσεις, οὐ μόνον δὲν ἀποτελοῦμεν ἰδιαιτέραν Σχισματικὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Μιᾶς Ἐκκλησίας ἡμεῖς διεσώσαμεν τὰ χρυσόβουλα τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Παραδόσεων καὶ συνεχίζομεν τὴν Ἱστορίαν καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς Ὁρθοδοξίας τῆς Αὐτοκεφάλου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας»².

Τὸ ἔργον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῶν Ἐνισταμένων εἶναι ἡ Ἐνημέρωσις τοῦ Λαοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν αἱρετικὸν χαρακτήρα τῆς λεγομένης Οἰκουμενικῆς Κίνησεως, ὥστε νὰ ἀφυπνισθῇ ἡ συνοδικὴ συνειδήσις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς σύγκλησιν Γενικῆς Συνόδου Ἐνώσεως, προκειμένου νὰ καταδικασθῇ ἡ αἵρεσις καὶ ἀποκατασταθῇ ἡ ἡμερολογιακὴ/ἐορτολογικὴ ἐνότης τῶν Ὁρθόδοξων.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῶν Ἐνισταμένων θεωρεῖ χρέος της νὰ εὐαγγελίζεται συνεχῶς τὸν λόγον τῆς «Ὁρθόδοξου καὶ θεαρέστου Ἐνστάσεως»³ μετὰ πίστιν καὶ ἀποφασιστικότητα, μετὰ διάκρισιν καὶ νηφαλιότητα, μετὰ ταπεινώσιν καὶ ἀγάπην, μετὰ σοβαρὸν καὶ ὑπεύθυνον τρόπον.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Καινοτομίας, μέσω τῆς συμμετοχῆς της εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν καὶ τὸ «Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν», ἀκολουθεῖ μίαν καταστροφικὴν πορείαν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ θὰ δυσκολεῖται ὁλονέν καὶ περισσότερον νὰ ἀποδεῖξῃ τὴν πιστότητά της πρὸς τὴν Πατερικὴν καὶ Συνοδικὴν Παράδοσιν τῆς Ὁρθοδόξιας εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν πεδίον, μὲ ὅλας βεβαίως τὰς σωτηριολογικὰς ἐπιπτώσεις.

Ὑπάρχει μία μερὶς καλοπροαιρέτων εὐσεβῶν τῆς Καινοτομίας, ἡ ὁποία στρέφει μὲ ἐλπίδα τὸ βλέμμα της πρὸς τὴν Ἀκαινοτόμητον Ἐκκλησίαν τοῦ Πατρὸς Ἡμερολογίου καὶ λέγει πρὸς αὐτήν: «διαβάς βοήθησον ἡμῖν»⁴.

Ἡ μερὶς αὕτη ἐναποθέτει εἰς τοὺς ὥμους τῶν ἀποτειχισθέντων καὶ ἐνισταμένων τεραστίας εὐθύνας, αἱ ὁποῖαι συνεχῶς αὐξάνουν, ἐφ' ὅσον ἡ λεωφόρος τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ὁδηγεῖ εὐθέως εἰς τὸν πανθηρσκειακὸν Οἰκουμενισμόν καὶ τὴν «Ἀποστασίαν» τῶν ἐσχάτων⁵.

«Ἀγῶνος οὖν χρεῖα μεγάλου καὶ τούτου νομῖμου»⁶.

Ἐφ' ὅσον ὁ Οἰκουμενισμὸς εἶναι πλέον ἓνα δεδομένον, χαρακτηρίζον τὴν ἐν γένει σύγχρονον θρησκευτικὴν ἀτμόσφαιραν, ἀλλὰ καὶ εὐρύτερον τὸ κοινωνικῶς γίγνεσθαι, προκειμένου νὰ ἐξετάσωμεν αὐτὸν θεολογικῶς εἰς βάθος καὶ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσωμεν ἐκκλησιαστικῶς «νομίμως», πρέπει νὰ ἰστάμεθα εἰς στερεὸν ἔδαφος κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν μέθοδον.

Εἶναι τόσοι πολλοὶ οἱ παράγοντες καὶ τόσον σύνθετος ἡ διαδικασία τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξέως καὶ τοῦ θεολογικοῦ ἐκφυλισμοῦ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὥστε αἱ ὑπεραπλουστεύσεις κατὰ τὴν ἀντιμετώπισίν του ὁδηγοῦν ἀφεύκτως εἰς τὸν κίνδυνον τῶν συμπληγμάτων, ἔνθεν τῆς σκιαμαχίας, ἐκεῖθεν τῆς νοσηρᾶς ἐνδοστρεφείας καὶ τῆς ἀπωλείας τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικότητος.

Διὰ τοῦτο ὁ «νόμιμος» χαρακτὴρ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ἀπαιτεῖ μίαν ποιότητα καὶ δυναμικότητα προτάσεων, αἱ ὁποῖαι ταπεινῶς φρονοῦμεν, ὅτι δύνανται νὰ συμπυκνωθοῦν πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὰς ἐξῆς πέντε **Θέσεις**:

α) Δὲν πρέπει, κινούμενοι ἀπὸ ζῆλον «οὐ κατ' ἐπίγνωσιν»⁷, νὰ ὁδηγούμεθα εἰς τὰ ἄκρα, ἥτοι νὰ γινώμεθα νομιμώτεροι τοῦ νόμου καὶ εὐθύτεροι τοῦ κανόνος, ὡς λέγει ὁ Ὅσιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης: «Μηδὲ θέμις τοῦ νόμου νομιμώτερον, μηδὲ τοῦ κανόνος εὐθύτερον γίνεσθαι» ἀλλὰ νὰ ἀρκούμεθα εἰς «τὰ τῶν θείων Πατέρων» «διδάγματα τε καὶ παραγγέλματα»⁸.

β) Ὁφείλομεν νὰ ἐκλαμβάνωμεν ὀρθῶς τὰς πατερικὰς ῥήσεις καὶ νὰ μὴ παρερμηνεύωμεν αὐτάς, παρασυρόμενοι ἀπὸ «τὰς ἀζηλώτους ὁρμάς»⁹, ἥτοι ἀπὸ παραφορὰς ξένας πρὸς τὸν γνήσιον ζῆλον, καὶ μετατιθέμενοι τοιοῦτοτρόπως εἰς «ἕτερον Εὐαγγέλιον»¹⁰, τελικῶς δὲ ἐμπίπτοντες εἰς «πατρομαχίαν» καὶ «θεομαχίαν», ὡς καὶ πάλιν λέγει ὁ Ὅσιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης: «Οὐ καλῶς ἐκλαμβάνομεν τὰς τῶν Ἀγίων φωνάς, κἀντεῦθεν εὕρισκόμεθα πατρομαχίαν, μᾶλλον δὲ θεομαχίαν εἰσφέροντες»¹¹.

γ) Ἐπιβάλλεται νὰ τρέφωμεν **γνησίαν ἀγάπην** πρὸς τοὺς ἐν καινοτομίᾳ καὶ αἰρέσει μέν, ἀλλὰ ἀκρίτους εἰσέτι ἀδελφούς μας, διότι «καλὸν ὁ ζῆλος τῆς εὐσεβείας, ἀλλ' ἀγάπη συγκεκραμένος»¹², ὡς λέγει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός· ἡ δὲ ἀγάπη

πρέπει να μᾶς ὠθῇ εἰς τὸ νὰ ἐνδιαφερώμεθα διὰ τὴν ἐπιστροφὴν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν, «πάσαν παράκλησιν μετ' εὐσπλαχνίας» προσφέροντες, κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, «κατὰ τοὺς παλαιοὺς θεσμοὺς τῆς ἀγάπης»¹³.

Ὁ Ὅσιος Θεόδωρος Στουδίτης εἶναι αὐστηρότατος, εἰς τὸ ὅτι, ὄχι μόνον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ διώκονται καὶ ἀποκτείνωνται οἱ αἱρετικοί, ἀλλὰ ἐπίσης «οὐδέ γε κατεύχεσθαι αὐτῶν (οὔτε νὰ καταρώμεθα αὐτοὺς) συγκεχώρηται ἡμῖν», «μᾶλλον μὲν οὖν ὑπερέχευσθαι [αὐτῶν]»¹⁴.

δ) Ἀπαιτεῖται διαρκὴς ἐγρήγορσις, ὥστε ἡ ἱερότης τοῦ ἐνωτικοῦ ὁράματος νὰ μὴ συσκοτίζεται ἀπὸ ἄλλας προτεραιότητας, διότι ἡ σταθερὰ μεθόδευσις καὶ ὁ συνετὸς συντονισμὸς πρὸς τὴν Γενικὴν Σύνοδον Ἐνώσεως, εἶναι ἡ πρωτίστη μέριμνα τοῦ Ἐνισταμένου Πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Δὲν ἐπιτρέπεται ἐπ' οὐδενὶ ὁ ἐφησυχασμὸς ἐν τῇ ἀποτειχίσει, οὔτε ἡ νοσηρὰ ἐκκλησιολογικὴ ἐσωστρέφεια, ἀλλ' ἐπιβάλλεται τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὴν καθολικότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐφ' ὅσον ἀνέκαθεν ἡ ἀντιαιρετικὴ προσπάθεια εἶχε «καθολικόν» / οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα, δηλαδὴ συμμετεῖχον οἱ ἀπανταχοῦ Ὁρθόδοξοι.

Ὁ Μ. Βασίλειος, λόγου χάριν, ἀπηθύθυνεν ἐπανειλημμένως ἐπιστολάς πρὸς τὴν Δύσιν, ζητῶν τὴν «ἐπίσκεψιν» «ὁμοφύχων» Ἐπισκόπων, διὰ νὰ συμβιβάσουν «τοὺς διεστῶτας» καὶ ἐπαναφέρουν «εἰς φιλίαν τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ»¹⁵, τὰς δεινῶς ταρασσομένας ἀπὸ τὴν ἀρειανικὴν λαίλαπα ἐν συνεργασίᾳ δὲ μετ' ἄλλων Ἐπισκόπων - ἰδοὺ τὸ γνήσιον ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα - ἐμεθόδευε σχέδιον «ὑπομνηστικόν» ὑποκινήσεως «τῶν ἀπὸ Ἰταλίας [Ἐπισκόπων] πρὸς ἐπίσκεψιν»¹⁶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ σύγκλησιν Συνόδου.

Ἐπίσης, ὁ αὐτὸς Ἅγιος Πατὴρ, γράφων πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Νεοκαισαρείας Ἀτάρβιον, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπενθύμιζεν εἰς αὐτόν, ὅτι ἐὰν δὲν ἀναλάβωμεν «τὸν ἴσον ἡμεῖς ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν», «ὅπόσον ἔχουσιν οἱ ἀντικείμενοι τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ εἰς καθάραισιν Αὐτῶν [τῶν Ἐκκλησιῶν] καὶ παντελῇ ἀφανισμόν», τότε καὶ ἡ ἀλήθεια θὰ χαθῇ καὶ ἡμεῖς θὰ κατακριθῶμεν, ἐπειδὴ δὲν ἐπεδείξαμεν τὴν ἀνάλογον «μέριμναν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν», καὶ τοῦτο μάλιστα «πάσῃ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ ἐν ὁμονοίᾳ τῇ πρὸς ἀλλήλους καὶ συμπνοίᾳ τῇ κατὰ Θεόν» ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸν παρεκάλει νὰ ἀποβάλῃ ἀπὸ τὴν ψυχὴν του «τὸ οἶεσθαι μηδενὸς ἐτέρου εἰς κοινωνίαν προσδεῖσθαι» (τὴν γνώμην, ὅτι δὲν χρειάζεται νὰ ἔχῃς ἐκκλησιαστικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ κανένα ἄλλον), διότι τὸ «ἀποτέμνειν» «τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς συναφείας»¹⁷ δὲν εἶναι δεῖγμα ἀγάπης καὶ ἐκπληρώσεως τοῦ νόμου τοῦ Χριστοῦ.

ε) Εἶναι ἀναγκαῖον, εὐρισκόμενοι ἐν πορείᾳ πρὸς τὴν Γενικὴν Σύνοδον Ἐνώσεως, νὰ ἀποσαφηνίζωμεν συνεχῶς καὶ νὰ προβάλλωμεν τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησιολογίαν, ἐφ' ὅσον ὁ Οἰκουμενισμὸς εἶναι σαφῶς μία ἐκκλησιολογικὴ αἵρεσις.

Ἡ ζῶσα Ἐκκλησία ἔχει καὶ ζῶσαν, διαρκῶς ἀνανεουμένην θεολογίαν, αὐτὴ δὲ ἡ χαρισματικὴ Ἐκκλησιολογικὴ Θεολογία, καὶ ὄχι θεβαίως ὁ στείρος ἐπαρχιωτικὸς ἀντι-οικουμενισμὸς, θὰ ἀποτελέσουν τὴν θεβαίαν καὶ ἀσφαλῆ βάσιν τῆς ἀναμενομένης Συνόδου.

Μὴ λησμονῆται, ὅτι οἱ Ἅγιοι Πατέρες π.χ. τοῦ Δ' αἰῶνος Μ. Ἀθανάσιος, Ἰλαρίος

Πικταβίου, Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Καππαδόκες κ.ἄ., ἐν μέσῳ τοῦ ἀντιαιρετικοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, Πνευματομάχων καὶ Ἀπολιναριστῶν, ἀπεσαφίνισαν θαυμαστῶς τὴν σχετικὴν Ὁρθόδοξον Διδασκαλίαν, τὴν ὁποίαν τελικῶς ἐπεκύρωσε καὶ διεκήρυξεν ἡ Β΄ Ἀγία Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, μᾶς ἐκληρονόμησαν δὲ τὸν ἀνεκτίμητον πλοῦτον τῶν πολυαρίθμων θεολογικῶν συγγραμμάτων αὐτῶν.

Μία ὅμως χαρισματικὴ Θεολογία καλλιεργεῖται μόνον μέσα εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἑσυχαστικῆς καὶ Εὐχαριστιακῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας μας, διότι μέσῳ τῆς νηπτικῆς καθάρσεως καὶ τῆς συνεχοῦς Θείας Μεταλήψεως ὁδηγοῦμεθα εἰς τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν θέωσιν, ὅποτε βεβαίως ἔχομεν τὴν ἐμπειρικὴν πλέον αἴσθησιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς «κοινωνίας θεώσεως»¹⁸ καὶ ὡς τοῦ «καθολικοῦ» Σώματος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ.

Μὲ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς ἀγωνιζόμεθα, Χάριτι Θεοῦ, «νομίμως» καὶ ὁ ἀγὼν μας γίνεται «εἰς ἔργον διακονίας»¹⁹ καὶ «πρὸς οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας»²⁰.

- (*) Περιοδ. «Ὁρθόδοξος Ἐνστασις καὶ Μαρτυρία», ἀριθ. 1/Ἰανουάριος 2000, σελ. 8-15.
1. ΙΕ' Ἱεροῦ Κανόνος τῆς Πρωτοδευτέρας Ἀγίας Συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει (861, ἐπὶ Μ. Φωτίου).
 2. Πρώην Φλωρίνης Χρυσοστόμου, Ὑπομνήματα - Ἐπιστολαὶ - Ἀπολογίαί ἐν σχέσει πρὸς τὸ Ἰουλιανὸν Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον, ἐν Ἀθήναις 1941 («Ἀπολογία εἰς τὸ Ἐφετεῖον Ἀθηνῶν», 29.3.1940/σελ. 33).
 - Βλ. ἄρθρον ἐπὶ τῆς Ἐκκλησιολογίας τοῦ πρώην Φλωρίνης Χρυσοστόμου, με τίτλον: «Ἡ μερὶς τῶν Παλαιοημερολογιτῶν δὲν δύναται νὰ ἀποτελῇ ἰδιαιτέραν Ἐκκλησίαν», περιοδ. «Ὁρθόδοξος Ἐνστασις καὶ Μαρτυρία», περίοδος Α', ἀριθ. 24-25/Ἰούλιος-Δεκέμβριος 1991, σελ. 297-300.
 3. Ὁσίου Θεοδώρου Στουδίτου, PG τ. 99, στλ. 1045D/Ἐπιστολὴ ΑΘ', «Θεοφίλῳ Ἡγουμένῳ», E.L.I.
 4. Πράξ. ιστ' 9.
 5. Β' Θεσσαλ. β' 3.
 6. Μ. Βασιλείου, PG τ. 31, στλ. 1540B/«Περὶ Βαπτίσματος», Λόγος Β', § 9.
 7. Ρωμ. ι' 2.
 8. Ὁσίου Θεοδώρου Στουδίτου, PG τ. 99, στλ. 1064D/Ἐπιστολὴ ΜΓ', «Ἰωσήφ ἀδελφῷ καὶ ἀρχιεπισκόπῳ», E.L.I.
 9. Ἀγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, PG τ. 3, στλ. 1096C/Ἐπιστολὴ Η', «Δημοφίλῳ θεραπευτῇ», § 5.
 10. Γαλατ. α' 6.
 11. Ὁσίου Θεοδώρου Στουδίτου, PG τ. 99, στλ. 1484D/Ἐπιστολὴ PNE', «Θεοφίλῳ τῆς Ἐφέσου», E.L.II.
 12. Ἀγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, PG τ. 94, στλ. 1436A/Contra Jacobitas, § α'.
 13. Μ. Βασιλείου, PG τ. 32, στλ. 557A/Ἐπιστολὴ PKH', «Εὐσεβίῳ Ἐπισκόπῳ Σαμοσάτων», § 3.
 14. Ὁσίου Θεοδώρου Στουδίτου, PG τ. 99, στλ. 1484D/Ἐπιστολὴ PNE', «Θεοφίλῳ τῆς Ἐφέσου», E.L.II.
 15. Μ. Βασιλείου, PG τ. 32, στλ. 433D, 436A/Ἐπιστολὴ Ο', «Ἀνεπίγραφος περὶ Συνόδου».
 16. Μ. Βασιλείου, PG τ. 32, στλ. 428CD/Ἐπιστολὴ ΞΗ', «Μελετίῳ Ἐπισκόπῳ Ἀντιοχείας».
 17. Μ. Βασιλείου, PG τ. 32, στλ. 421C/Ἐπιστολὴ ΞΕ', («Ἀταρβίῳ»). Ὁ Ἀτάρβιος εἶχε διακόψει κοινωνίαν μετὰ τὸν Μ. Βασίλειον, εἶχε δὲ ἐγκαταλείψει Σύνοδον συγκληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Πατρὸς (βλ. Ἐπιστολὴν PKΣΤ', «Ἀταρβίῳ», PG τ. 32, στλ. 552-553).
 18. Ἀγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, «Λόγος ἀποδεικτικὸς δεύτερος περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος», § 78, Συγγράμματα, τ. Α', σελ. 149, στχ. 13, ἔκδ. Π. Κ. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962.
 19. Ἐφεσ. δ' 12.
 20. Α' Κορ. ιδ' 12.